

50 metų Lietuvos matematikų draugijos konferencijoms

Jonas KUBILIUS (VU, MII)

el. paštas: jonas.kubilius@maf.vu.lt

Reziumė. Nušviečiama Lietuvos matematikų draugijos įkūrimo istorija. Trumpai apžvelgiama jos veikla.

Raktiniai žodžiai: matematikų draudijos, matematikų konferencijos.

Mokslo žmonių sambūriai žinomi nuo Antikos laikų. Naujaisiais laikais kartu su mokslo pažanga ir jo plėtra darėsi vis sunkiau aprėpti visus mokslus. Atsirado siauresnių mokslo šakų draugijos. Pirmosios matematikų draugijos Vakarų Europoje susibūrė XVII amžiaus pabaigoje–XVIII amžiaus pradžioje. Antai Hamburgo matematikų draugija (Mathematische Gesellschaft in Hamburg) įsikūrė 1690 m., Karališkoji Nyderlandų matematikų draugija (Koninklijk Wiskund Genootschap) – 1778 metais. Žymiai daugiau jų atsirado XIX šimtmečiuje. Paminėsime keletą: Londono matematikų draugija (London Mathematical Society) įkurta 1865 m., Maskvos matematikų draugija (Moskovskoje matematičeskoje obščestvo) – 1867, Prancūzijos matematikų draugija (Société Mathématique de France) – 1872, Danijos matematikų draugija (Dansk Matematisk Forening) – 1873. Novorosijske (taip tada vadinosi Odesa) 1876 m. buvo įkurta gamtininkų draugija su matematikos skyriumi. Charkovo matematikų draugija (Char'kovskoje matematičeskoje obščestvo) įsteigta 1879 m., Edinburgo matematikų draugija (Edinburgh Mathematical Society) – 1883, Japonijos fizikos – matematikos draugija – 1884, Niujorko matematikų draugija (New York Mathematical Society) – 1888 m. (1894 m. jos vardas pakeistas į American Mathematical Society), Peterburgo matematikų draugija (Sankt-Peterburgskoje matematičeskoje obščestvo) – 1890 m, Vokiečių matematikų susivienijimas (Deutsche Mathematische Vereinigung) – 1890 m., Kazanės matematikų draugija (Kazanskoje matematičeskoje obščestvo) – 1890 m., Janošo Bojajo matematikų draugija (Bolyai János matematikai társulat) – 1891 m. Pradžioje draugijos buvo negausios. Antai, Maskvos matematikos draugijoje steigimo metu buvo tik 14 narių.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje taip pat būta įvairių draugijų. XIX šimtmečiuje Lietuvoje kūrėsi Rusijos draugijų skyriai. 1845 m. Peterburge įsisteigusi Rusijos geografų draugija Vilniuje turėjo savo Šiaurės vakarų skyrių. 1898 11 01 buvo įsteigtas Rusijos technikų draugijos Vilniaus skyrius. 1879 10 13 Tilžėje įsisteigė Lietuvių literatūros draugija (Litauische Literarische Gesellschaft). Palankesnės sąlygos draugijoms kurtis atsirado po spaudos draudimo panaikinimo ir 1905–1907 metų revoliucijos. Ypač pažymėtina Lietuvių mokslo draugija, įkurta 1907 04 07.

Visai kitos sąlygos draugijoms kurtis ir veikti susidarė atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę. 1931 11 02 buvo įsteigta Lietuvos gamtininkų draugija. Jos iniciatoriai buvo

Universiteto Matematikos-gamtos fakulteto bendradarbiai. Veikė iki 1940 metų. Rodė gyvybės žymių ir 1943–44 metais. 1936–40 metais draugija leido periodinį žurnalą „Gamta“. Savo susirinkimuose nagrinėjo gamtos ir gretimų mokslų laimėjimus Lietuvoje ir svetur. Buvo svarstomi tų dalykų dėstymo vidurinėse mokyklose klausimai, aptariamais vadovėliai. Jos veikloje dalyvavo ir matematikai. Z. Žemaitis 1932 01 07 padarė pranešimą „Penktas Euklido postulas“.

1934 02 09 Draugijoje buvo įsteigta Matematikos sekcija. Jos tikslas buvo propaguoti matematiką, gilinti savo narių matematines žinias, rūpintis matematikos mokymu įvairaus lygio mokyklose. Sekcijoje buvo padaryti tokie pranešimai:

Data	Pranešėjas	Tema
1934 02 24	V. Biržiška	Apibendrintųjų derivatų egzistencija
1934 03 10	P. Lesauskis	Žemės sukimosi poveikis sviedinio lėkimui
1934 04 21	J. Strelicas	Algebrinių lygčių sprendimas su eilučių pagalba
1934 05 05	O. Stanaitis	Begalinių mažybių sąvokos raida
1934 10 30	J. Gliksonas	Pagrindinis pirminių skaičių dėsnis
1934 12 01	M. Krikščiūnas	Propedeutinis geometrijos kursas aukštesniojo mokykloj
1934 12 15	P. Lesauskis	Sviedinio transliacija
1935 05 11	Z. Rupeika	Didžioji Fermato problema
1935 11 29	A. Kliackinas	Kraštutinių reikšmių problemos šilumos laidumo lygtyje
1937 03 13	P. Slavėnas	Matematika ir gamtos mokslai
1938 10 15	I. Kazlauskas	Metodinės pastabos pradedant sistematinį geometrijos kursą
1938 12 10	O. Stanaitis	Nauja pažiūra į gamtos mokslus ir matematiką

Kaip matosi iš lentelės, pradžioje sekcija buvo aktyvesnė. Vėliau jos veikla sumenko, pagaliau nutrūko. 1938 m. gale ji nutarė prisijungti prie Matematikos-fizikos mokytojų draugijos.

Pokario metais plėtėsi vidurinių mokyklų tinklas, didėjo studentų kontingentai aukštosiose mokyklose. Prireikė daugiau matematikos mokytojų vidurinėms mokykloms ir matematikos dėstytojų aukštosioms. Jie buvo ruošiami aukštosiose mokyklose. Pradėta rūpintis moksliniu darbu. Buvo rašomos disertacijos. Kaskart atsirasdavo vis daugiau mokslinių rezultatų.

Aukštosiose mokyklose reguliariai vykdavo personalo ir studentų mokslinės konferencijos, kuriose būdavo fizikos-matematikos arba matematikos sekcijos. Vilniaus universitete pirmoji personalo mokslinė konferencija įvyko 1947 05 26–29. Vėliau jos vykdavo kasmet. Penktoji buvo 1952 05 21–24, šeštoji 1953, aštuntoji 1955 06 15–20, devintoji 1956 04 06–19, dešimtoji 1957 10 6–19, vienuoliktoji 1958 10 08–12. Penktojoje buvo bendra Fizikos-matematikos sekcija; joje buvo du matematikų pranešimai (J. Kubiliaus, A. Naftalevičiaus). Devintojoje jau buvo bendra Fizikos-matematikos mokslų sekcija ir atskira Matematikos sekcija; buvo padaryti 7 pranešimai (K. Grincevičiaus, A. Naftalevičiaus, V. Paulausko, Š. Strelico, Z. Žemaičio, 2 J. Kubiliaus pranešimai; vienas iš jų apie elektronines skaičiavimo mašinas). Dešimtojoje konferencijoje buvo bendra Fizikos-matematikos mokslų sekcija ir dar atskira Matematikos sekcija; iš viso padaryta 14 pranešimų (P. Golokvosčiaus, M. Gotlero, K. Grincevičiaus, V. Kabailos, V. Liutiko, A. Naftalevičiaus, B. Riaubos, V. Statulevičiaus, Š. Strelico, Žemaičio, B. Riaubos kartu su J. Kubiliumi, po 2 Z. Žemaičio ir J. Kubiliaus).

Pamažu brendo mintis organizuoti visai respublikai bendras konferencijas. Tokia pirmoji konferencija susirinko 1958 m. vasario 4–5 dienomis Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakulteto Didžiojoje fizikos auditorijoje. Yra išlikęs dalyvių sąrašas, posėdžių protokolas ir kita medžiaga. Dalyvių skaičius buvo nemažas – 79: iš VU – 27 (tarp jų 8 studentai), VPI – 13, KPI – 10, iš kitų aukštųjų mokyklų mažiau. Buvo 8 mokytojai: R. Balaišis, R. Barščiauskas, J. Janulionis, K. Klimavičius, V. Pempė, J. Teišerskis. Daugelio buvusių dalyvių jau nebėra tarp gyvųjų. Buvo padaryta 17 pranešimų. Pateikiame tos konferencijos programą.

Antradienis, vasario 4 d.

Pirmas posėdis. Pradžia 11 val.

1. Pasitarimo atidarymas.
2. V. Statulevičius. Priklausomų atsitiktinių dydžių ribinės teoremos
3. Š. Strelicas. Tiesinės paprastosios diferencialinės lygtys
4. A. Matuzevičius. Dukart išsluoksniuotų erdvių kertamieji paviršiai
5. J. Dailidė. Kai kurie metodiniai sunkumai dėstant aukštosios matematikos kursą aukštojoje mokykloje
6. V. Mockus. Aukštųjų mokyklų matematikos vadovėlių klausimu
7. Diskusijos

Antras posėdis. Pradžia 16 val.

1. V. Paulauskas. Funkcijų ir jų išvestinių aproksimavimas
2. J. Kubilius. Tikimybiniai metodai skaičių teorijoje
3. A. Naftalevičius. Skirtuminių lygčių sistemos
4. V. Liutikas. Matematikos mokymo padėtis Lietuvos TSR mokyklose
5. P. Rumšas. Vidurinių mokyklų matematikos vadovėlių klausimu
6. P. Žemaitis. Senoji Vilniaus astronomijos observatorija
7. Diskusijos

Trečiadienis, vasario 5 d.

Trečias posėdis. Pradžia 10 val.

1. K. Grincevičius. Tiesių komplekso projektyvinė diferencialinė geometrija
2. V. Statulevičius. Kai kurie matematiniai kibernetikos klausimai
3. Z. Žemaitis. Kai kurie nauji absoliutinės geometrijos dėsniai
4. K. Garmus. Netiesioginio Lebegeo integralo sąvoka
5. V. Chmielevskis. Kaip Archimedas apskaičiavo elipsoido tūrį
6. J. Kubilius. Tarybų Lietuvos matematikų uždaviniai
7. Diskusijos
8. Pasitarimo uždarymas

Konferencijoje daug dėmesio skirta matematikų veiklai Lietuvoje. Vyko gyvos diskusijos.

Buvo pabrėžta, kad pribrendo reikalas užmegzti glaudesnius ryšius tarp išsklaidytų visoje Lietuvoje matematikų, aptarti visiems matematikams bendrus klausimus, susipažinti su moksliniais darbais. Keltas reikalas išleisti daugiau vadovėlių aukštųjų mokyklų studentams. (Tuo metu buvo tik P. Katiliaus „Analizinė geometrija“ ir J. Matulionio „Aukštoji matematika“.) Šis klausimas buvo diskutuotas ir su Mokslinės literatūros leidyklos atstovu. Skundžiamasi, kad studentai turi per daug audi-

torinių užsiėmimų, nelieka laiko savarankiškam darbui. Aukštųjų mokyklų dėstytojais skuba pateikti labai abstrakčias sąvokas, prieš tai joms neparuošdami studentų. Į aukštąsias mokyklas ateina nepakankamai parengti studijoms moksleiviai. Silpni mokytojų kadrai. Dar didelis mokytojų skaičius neturi aukštojo išsilavinimo. Buvo smerkiama vadinamoji procentomanija, kai mokytojų darbas vertinimas pagal jų pačių rašomus pažymius. Buvo priekaištaujama, kad Švietimo ministerija vidurinėse mokyklose sumažino matematikai skiriamų valandų skaičių, panaikino brandos egzaminą iš matematikos raštu. Keliamas reikalas leisti populiarios literatūros moksleiviams. Mokytojas K. Klimavičius, pats ruošęs tarpukario metais matematikos vadovėlius, piktinosi, kad neparengiami originalūs matematikos vadovėliai. Neatsižvelgiama į vietinę specifiką. Tie patys vadovėliai vartojami Lietuvoje ir Kamčiatkoje. Visais aptariamais klausimais buvo priimtas nutarimas, kuris buvo išsiutinėtas įvairioms įstaigoms.

Toje konferencijoje buvo susitarta steigti Lietuvos matematikų draugiją. Sudaryta komisija jai organizuoti. Žinoma, laukė dar nemažas darbas. Ir ne tik statuto paruošimas.

Tarybų Sąjungoje po Spalio perversmo valdžia iš karto nesikišo į mokslo reikalus. Reikėjo pirmiausia išsitvirtinti. Tačiau atėjo eilė ir jiems. Prasidėjo centralizacija. Mokslų akademija iš Leningrado buvo perkelta į Maskvą, arčiau valdžios centro. Buvo pasmerktos ištisos mokslo sritys: reliatyvybės teorija, pedologija. Valdžia pradėjo perdėtai kontroliuoti mokslininkų veiklą. 1930 m. ideologiniais motyvais buvo apkaltintas, areštuotas ir nuteistas Maskvos matematikų draugijos prezidentas, vienas iš Maskvos matematikos mokyklos kūrėjų D. F. Jegorovas (1869–1931), kuris greit mirė Kazanės kalėjime. Draugijos prezidentu „išrinktas“ aktyvus partinis funkcionierius Ernstas Kolmanas (1892–1979). Tai buvo labai silpnas matematikas, dėl savo veiklos gavęs filosofijos daktaro laipsnį ir Komunistų akademijos matematikos profesoriaus vardą. Tiesa, jis tame poste išbuvo tik trumpą laiką. Neužilgo prasidėjo puolimai prieš kitą Maskvos matematikos mokyklos kūrėją N. Luziną (1883–1950). Vadinamosios Luzitanijos istorijoje vėl pasižymėjo E. Kolmanas. Neatlaikė ir kai kurie kiti matematikai. Matematikos draugijos nunyko. Po Antrojo pasaulinio karo faktiškai liko tik maskviškė. Vėl atsinaujino valdžios kišimasis į mokslą. Buvo pasmerkta kibernetika, genetika. Net genialusis A. Kolmogorovas turėjo „muštis į krūtinę“, kad išdrįsto taikyti statistikos metodus ekonomikoje. „Didysis vadas“, apsvaigęs nuo valdžios, pradėjo rašyti savo veikalus apie kalbotyrą, politinę ekonomiją. Nors jis jau neilgai veikė, bet dar suspėjo pridaryti daug žalos.

Po TSKP XX suvažiavimo, nuvainikavus Stalino kultą, prasidėjo vadinamasis „Chruščiovo atlydis“. Vyko sistemos liberalėjimas. Tiesa, jisėjo vingiais. Bet juo buvo pasinaudota.

1959 m. Maskvos draugijos payzdžiu įbuvo įkurta Leningrado matematikų draugija. O neužilgo pavyko įsteigti ir Lietuvos matematikų draugiją. 1960 06 27–28 įvyko antroji Lietuvos matematikų konferencija. Joje buvo du plenariniai posėdžiai su penkiais pranešimais ir trys sekiniai posėdžiai: tikimybių teorijos ir skaičių teorijos, matematinės analizės ir geometrijos, elementarinės matematikos ir matematikos metodikos. 1961 m. pavyko pradėti leisti „Lietuvos matematikos rinkinį“. Apie tai aš jau pasakojau leidinyje „Matematika Lietuvoje po 1945 metų“, išėjusiame prieš porą metų. Tačiau tik už metų buvo parengti tinkami draugijos įstatai. Jie ir buvo priimti

Trečiojoje matematikų konferencijoje, kuri vyko 1962 02 02-03. Jame buvo du plenariniai ir 4 sekiniai posėdžiai. Antrajame plenariniame posėdyje buvo priimti įstatai. Draugija nebuvo visiškai savarankiška. Ji buvo įsteigta prie Lietuvos mokslų akademijos Fizikos, technikos ir matematikos skyriaus.

Pateiksime konferencijų lentelę. Pradedant trečiaja konferencija, jos buvo organizuojamos kasmet.

Nr	Data	Kur?	Įstaiga
1	1958 02 04–05	Vilnius	VU, FMI
2	1960 06 27–28	Vilnius	VU
3	1962 02 02–03	Vilnius	VU
4	1963 06 25–27	Kaunas	KPI
5	1964 06 22–24	Vilnius	VPI
6	1965 03 27–28	Vilnius	VU
7	1966 06 27–28	Vilnius	VU
8	1967 09 27–27	Kaunas	KPI
9	1968 06 25–26	Vilnius	VPI
10	1969 06 23–24	Vilnius	FMI
11	1970 06 22–23	Vilnius	VU
12	1971 06 24–26	Kaunas	KPI
13	1972 06 15–16	Vilnius	VISI
14	1973 06 14–15	Kaunas	KMI
15	1974 06 13–14	Vilnius	FMI
16	1975 06 13–14	Šiauliai	ŠPI
17	1976 06 24–25	Vilnius	VPI
18	1977 06 09–10	Vilnius	VU
19	1978 06 16–17	Kaunas	LŽŪA
20	1979 06 14–15	Vilnius	VU
21	1980 06 17–18	Kaunas	KPI
22	1981 06 16–17	Vilnius	VISI
23	1982 06 22–23	Kaunas	KMI
24	1983 06 22–23	Vilnius	MKI
25	1984 06 14–15	Šiauliai	ŠPI
26	1985 06 13–14	Vilnius	VPI
27	1986 06 26–27	Kaunas	LŽŪA
28	1987 06 22–23	Vilnius	VU
29	1988 06 20–21	Kaunas	KPI
30	1989 06 13–14	Vilnius	VISI
31	1990 06 28–29	Kaunas	KMA
32	1991 05 27–28	Vilnius	MKI
33	1992 06 18–19	Šiauliai	ŠPI
34	1993 06 18–19	Vilnius	VPU
35	1994 06 16–17	Kaunas	LŽŪA
36	1995 06 22–23	Vilnius	VU
37	1996 06 20–21	Kaunas	KTU
38	1997 06 18–19	Vilnius	VG TU
39	1998 06 18–19	Kaunas	KMA
40	1999 06 21–22	Vilnius	MII

Nr	Data	Kur?	Įstaiga
41	2000 06 22–23	Šiauliai	ŠPU
42	2001 06 22–23	Klaipėda	KU
43	2002 06 17–18	Vilnius	LKA
44	2003 06 19–20	Vilnius	VPU
45	2004 06 16–18	Kaunas	LŽŪA
46	2005 06 15–16	Vilnius	VU
47	2006 06 20–21	Kaunas	KTU
48	2007 06 27–28	Vilnius	VGTU
49	2008 06 25–26	Kaunas	VDU, KMU

Konferencijas pradžioje organizavo Vilniaus universitetas, vėliau įsijungė ir kitos įstaigos. Pagaliau tokių įstaigų atsirado net ištisa dešimtis. Dabar jau vienai įstaigai prisieina organizuoti konferenciją tik kas dešimt metų. Jos iš karto buvo vadinamos lietuvišku vardu – „pasitarimais“ – ir užtrukdavo porą dienų, išskyrus ketvirtąją ir penktąją. Buvo norėta ir aštuntąją išteisti į tris dienas. Tačiau jau tada veikė biurokratiška mokslinių darbų koordinavimo sistema, kuri tarp kitko tvirtindavo visų mokslinių renginių planus. Vienas iš vadų paprieštaravo: „Ką ten gali matematikai tartis tris dienas!“. Užtenką ir vienos dienos. Kai žodis pasitarimas buvo pakeistas žodžiu konferencija, prieštaravimų neliko. Tada jau maža kas mokėjo lotynų kalbą. Priešingu atveju būtų žinoję, kad viena iš lotynų kalbos žodžio confere reikšmių yra tartis. Nuo tada tie susirinkimai buvo pavadinti konferencijomis.

Konferencijose sąmoningai buvo vartojama lietuvių kalba. Beveik nebūta išimčių. Tai buvo ir šiokia tokia priešgina prieš visur peršamą rusų kalbą. Antra vertus, reikėjo, kad dėstytojai pratintųsi kalbėti gera lietuviška matematikos kalba. Į lietuvių kalbą išžiliai brovėsi rusiški išsireiškimai. Pokario metais originalūs matematikos vadovėliai nebuvo leidžiami. Juos vertė iš rusų kalbos. O vertėjai daugiausia buvo leidyklų darbuotojai lituanistai ar kitų sričių atstovai, ne matematikai. Taip jie prisidurdavo prie nelabai didelių algų. Jie nežinojo prieš karą buvusių gražių lietuviškų matematinių išsireiškimų ir terminų. Todėl buvo vartojami lietuvių kalbai svetimi išsireiškimai, kuriami nevykę terminai. Reikėjo ir šioje srityje pasidaruoti. Su laiku matematikų būrys paruošė trikalbį matematikos terminų žodyną, kuris įvedė tam tikrą tvarką ir čia. Deja, dar ir dabar lietuviai, tarp jų ir matematikai, nesugeba atsikratyti daugelio rusiškų išsireiškimų. Ilgametė okupacija paliko mums ne tik saldofonų sugalvotus nemokšiškus gramus alkoholio tūriui matuoti. Aš jau nekalbu apie dabar lietuviškų Raseinių Magdžių be jokio reikalo vartojamus angliškus išsireiškimus.

Pradžioje konferencijų tezes spausdindavome „Lietuvos matematikos rinkinyje“. Tačiau tai kiek menkino to žurnalo turinį. Todėl nuo 1985 m., susitarus Vilniaus universitetui ir Matematikos ir kibernetikos institutui, tezės buvo tų dviejų įstaigų pamečiui spausdinamos atskiromis knygelėmis. 36-osios konferencijos organizatoriai Vilniaus universitete 1995 m. ryžosi išleisti plenarinių pranešimų pilnus tekstus. Kitais metais KTU matematikai išleido savo kolegų pranešimus. Pagaliau, 38-osios ir 39-osios konferencijų darbus išleido VGTU. Tas darbas tęsiamas iki šiol. Nuo to laiko nebeleidžiamos pranešimų tezės. O pačių darbų jau išėjo 11 storų tomų. Per visas konferencijas (įskaitant ir šią) buvo padaryti 8026 pranešimai, tarp jų 267 plenariniai.

(Skaičiuojant nebuvo atsižvelgta į tai, kad kai kurie ir nebuvo padaryti; galėjome ir apsirikti). Jų tematika atitinka Lietuvos matematikų darbo kryptis. Nusistovėjo nuostata, kad kiekvienoje konferencijoje dalis plenarinių pranešimų atitiktų organizuojančios įstaigos profilį. Jų pilni tekstai publikuojami „Darbuose“. Kaskart atsiranda manančių, kad tie darbai nėra leistini. Jų lygis yra dažnai menkesnis, nei publikuojamų „Lietuvos matematikos rinkinyje“. O gal juos pavadinti „Acta mathematica Lithuanica“? Šios konferencijos darbai bus leidžiami. Išlaidas žadėjo padengti VU Matematikos ir informatikos fakultetas.

Konferencijose didėjo sekcijų ir pranešimų skaičius. Neturiu jokių galimybių juos analizuoti. Jie atspindėjo Lietuvos matematikų kūrybinį darbą. Galiu tik patarti klausytojams susipažinti su kolektyviniu darbu „Matematika Lietuvoje pokario metais“. Konferencijų tematika atspindėjo ir Matematikų draugijos veiklą. Draugija gana daug nuveikė, rūpindamasi moksleivių matematinio parengimo reikalais. Tai ir olimpiados, ir populiaros paskaitos moksleiviams ir mokytojams per radiją ir televiziją arba tiesiog vidurinėse mokyklose, neakivaizdinė jaunųjų matematikų mokykla. Buvo net organizuotos moksleivių matematikų vasaros stovyklos „Hiperbolė“. Rūpinamasi mokyklomis su sustiprintu matematikos dėstymu. Rūpintasi populiaros matematikos leidimu. Ilgą laiką veikė Draugijos seminaras. Jame rinkdavosi įvairių kryptių matematikai, susipažindindavo su kitų sričių rezultatais. Gaila, kad jis jau senokai užgeso.

Visa draugijos veikla rėmėsi jos aktyvių narių darbu. Juos būtų sunku išvardinti.

Pranešimui skirtas laikas neleidžia viską detaliau panagrinėti.

Ačiū, kad klausėte.

SUMMARY

J. Kubilius. 50 years of Lithuanian Mathematical Society conferences

A survey of the activities of the Lithuanian Mathematical Society is given.

Keywords: Lithuanian Mathematical Society, conferences.